

<https://doi.org/10.5817/OS2021-3-7>

Spirituální literatura v kontrastivním zrcadle: podněty a výzvy

BÁRCZI, Z. – GALLIK, J. – HLAVINOVÁ TEKELIOVÁ, D. – TKÁČ-ZABÁKOVÁ, L.: *Spiritual-Religious Literature Through the Lens of Comparative Imagology*. Brno: Masaryk University Press, 2020, 112 s. ISBN 978-80-210-9765-0.

V návaznosti na vědecko-výzkumný projekt VEGA 1/0629/17 nazvaný „Etnické stereotypy v literatuře krajín V4“, jehož přímým výstupem byla (mezi jinými) kolektivní publikace *Imagológia ako výskum obrazov kultúry: K reflexii etnických stereotypov krajín V4*, v našem časopise nedávno recenzovaná,¹ přichází badatelský tým z Fakulty středoevropských studií UKF v Nitře s další kolektivní monografií. Tentokrát se badatelé snaží aplikovat postupy komparativní imagologie na vybraná témata slovenské a maďarské spirituální, resp. křesťanské duchovní literatury, „which have also been used as a means of cultural homogenisation and cultural diversification“ (citujeme z přebalu knihy). Autoři se snaží analyzovat a srovnávat různé podoby a pohledy na ustálené a stereotypní literární obrazy, klisé, na národní symboly (emblémy) nebo mýty, které se stávají důležitými prostředky kulturní a národní sebe-identifikace stejně jako nástroji ideologických sporů v argumentační a emocionální rovině. Zprostředkovaně tento výzkum, jenž překračuje hranice „textocentricky“ vymezené literární vědy směrem k areálovému studiu, přispívá k mezikulturnímu dialogu na ose „vlastní“ – „cizí“ – „společné“. Jakkoli monografie vychází v oborovém zařazení „Religionistika“ coby „univerzitní koedice“, má nesporně filologicko areálové a slavistické implikace. Psaná v anglickém jazyce také patří k těm nakladatelským počínům, jež jsou od roku 2020 včleněny do databáze Scopus (což je jistě hledisko rovněž vědecky formální, ale v době zbytnělého „impaktismu“ akademicky i ekonomicky velmi důležité).

Monografie je rozdělena do tří částí. Kapitola první nazvaná *Cyril and Methodius as Slovak Image* se dále člení do tří podkapitol: první představuje analýzu „mentálních koncepcí-obrazů“ textu církevněslovanského *Proglasu* coby „the Legacy of Constantine and Methodius, Thessalonian Brothers, Evangelisers of the Slavs“;² druhá *Comparative Studies and Imagology in the Research on the Legacy of Sts Cyril and Methodius*,³ třetí

1 MIKULÁŠEK, A.: *K výzkumu etnických stereotypů ve střední Evropě*. Opera Slavica, 2020, č. 3, s. 68–74.

2 BÁRCZI, Z. – GALLIK, J. – HLAVINOVÁ TEKELIOVÁ, D. – TKÁČ-ZABÁKOVÁ, L.: *Spiritual-Religious Literature Through the Lens of Comparative Imagology*. Brno: Masaryk University Press, 2020, s. 13–18.

3 Tamtéž, s. 19–27.

podkapitola pak *Cultural and Literary Context of the Image of Cyril and Methodius*.⁴ Autoři se zaměřují na „the cultural image of Sts Cyril and Methodius. A sort of cultural message, by our (i.e. Slovak) ancestors and previous generations, is part of the self-definition of every ethnic society“⁵ a mimo jiné se ptají: „Who are “we” in the interpretation of the message of the Sts Cyril and Methodius? Is the Proglas part of Slovak literature? Were the Thessalonian brothers at the birth of “our” culture?“⁶ Recepce *Proglasu*, resp. významu a dobového hodnocení církevně slovanské mise byla samozřejmě podmíněna mnoha faktory, z nichž autoři zdůrazňují především utváření sebe-obrazu slovenského národa, obrazu soluňských bratří „as a means of political activism at times of national resurgence of the Slovaks.“⁷ Dospívají k řadě náhledů, jistě v přímé návaznosti na předchozí výzkumy, např. k tomu, že ani definování či vymezení „našeho“ a „cizího“ kulturního prostoru nebylo zdaleka nesporné, jednoznačné („was not always unequivocal“⁸).

Cyrlometodějská mise je na bázi přijaté metodologie komparována v binárních opozicích „my“ a „oni“, resp. „cizí“ (či „jiní“, „druzí“), především v jejich interpretačních horizontech, přisvojování, v proměnách ve slovenském kulturním prostředí, zvláště v 19. století. Obraz sv. Cyrila a Metoděje i celou velkomoravskou tradici lze vnímat jako prostředek politické aktivizace v době nejčastěji označované jako národní obrození slovenské národní společnosti. Poslední odstavec této kapitoly také dává tušit, jak silně je dosud identifikační vědomí, vymezení „nás“ a „našeho“, což nemíníme jako metodologickou výhradu. Identifikace a její markery jsou něčím naprosto přirozeným, přesto v imagologické perspektivě, v níž se obvykle kladou jako prostá či strukturovaná „etnická image“, nikoli jako „pravdivá“ realita, jakoby nenáležitá. Ocitujme si jej: „The Great Moravian or Cyril-Methodian image has always been accompanying us. In 2019, in a televised survey named “the Greatest Slovak”, people voted for the most remarking and most significant Slovak personality of all times. Sts Cyril and Methodius ended at the fifth place (so in the top 10 ranking). Even in this case we can observe that—although the Thessalonian brothers were not Slavs from our territory and were not at all Slovaks—their work and their mission for the people living in Great Moravia are still resounding in the collective memory of the Slovak nation, especially today, when due to worldwide globalising trend we are afraid of losing our position in Europe, our sovereignty or preservation of our culture.“⁹

4 Tamtéž, s. 28–33.

5 Tamtéž, s. 20.

6 Tamtéž, s. 21.

7 Tamtéž, s. 33.

8 Tamtéž, s. 29.

9 Tamtéž, s. 33.

Právě frekvence přivlastňovacího zájmena „our“ (vedle „us“) jako modu identifikačního tu svědčí o tom, že kontrastivní imagologie v recenzované monografii neslouží jen k systematizované odosobněné de-kompozici „image“, jakkoli jsou „obrazy“ a „koncepce“ popisovány, historicky analyzovány a hodnoceny, ale že se tu (snad zpětnovazebným pohybem?) metodologicky „pokorně“ vracíme k národně (v kulturním smyslu pojmu) identifikačnímu rozměru literatury (slovesnosti) a areálu; akcentuje se tu vědomí (sebe-reflexe) toho, co v dějinném vývoji bylo a nadále zůstává vnímáno (hluboce vnořeno do kulturní paměti) jako „vlastní“, resp. „cizí“. Snad je v tom jistý paradox, ale možná jen zdánlivý: obraz národní literatury se totiž bez identifikačních markerů „vlastního“ a „cizího/odlišného“, popř. „společného“ (na tento aspekt je třeba upřít pozornost, zvláště vnímáme-li Proglas jako dílo duchovního křesťanského písemnictví s univerzalistickými, resp. všelidskými ambicemi) zřejmě neobejde. Museli bychom snad vstoupit do nějakého „post-národního rámce“, snad ještě problematičtějšího, než je „pozitivně doložitelné“ povědomí „našeho“ a „cizího“ v nějak vymezeném národním (či areálově příznakovém a multinárodním) písemnictví.

Kapitola druhá nazvaná *Comparative Imagology and Catholic Literature* zkoumá „auto-images“ v návaznosti na výzkumy Huga Dyserincka, Roberta Gáfrika, Pavla Koprdy, Iva Pospíšila, Istvána Vöröse, Miloše Zelenky a dalších badatelů. Kapitola je rovněž bohatě faktograficky ukotvena, vždyť její hlavní autor Ján Gallik se katolické či obecně spirituálně křesťanské literatuře dlouhá léta systematicky věnuje. První subkapitola¹⁰ zkoumá „self-image“ slovenského národa v díle autorů slovenské katolické moderny, druhá nazvaná „Our Own“ vs. „the Foreign“ in Work of Dlhomír Poľský¹¹ dospívá k závěru nikoli překvapivému, že „the research of comparative imagology seems to be adequate for the analysis and interpretation of the work or extraliterary facts with regard to Catholically oriented authors, and offer even under present social conditions a new reflection of literary images, clichés, national symbols or myths that do not seem to lose anything from their actuality.“¹² Cenná je zvláště analýza „images“ v podobě tematických preferencí, motivů, gestace či symbolů, které byly tematizovány v katolickém písemnictví a kultuře meziválečné, resp. tzv. slovenského štátu, s vědomím vnitřních protikladů, četných ambivalencí a paradoxů daných už rozparem mezi relativně ušlechtilými záměry a pragmatickou funkcí a recepcí děl. Generace slovenských katolických autorů vstupujících do národní literatury většinou v meziválečném období jistě ve svých vlastních očích (a v očích svých stoupenců) bojovala „sometimes it seemed as if at any cost“¹³ za vlastní slovenský

10 Tamtéž, s. 39–57.

11 Tamtéž, s. 58–63.

12 Tamtéž, s. 63.

13 Tamtéž, s. 94.

národ. Společensko-politické události z 30. a 40. let, jež v současné době vnímáme jinak, s dostatečným odstupem a s historickým vědomím, jim do jisté míry poskytly právo reagovat na situaci rozporným způsobem; ten Ján Gallik ve své studii analyzuje. Autor se přirozeně nevyhýbá ani velmi citlivému tématu moderních slovenských dějin, jímž je antisemitismus; jde o vypjaté antisemitské pozice, nejednou doprovázené i „images“, hesly a stereotypy protičeskými a protimaďarskými „fiercely and stereotypically attacking especially the Czechs and Hungarians“.¹⁴ Současně však citlivou estetickou analýzou textů usiluje „to de-ideologise the claims of some literary critics or historians who perceived the authors of Slovak Catholic modernism mainly as servants to the clero-fascist regime.“¹⁵

Kapitola třetí nese název *Hungarian Catholic Literature in the 1920s–1930s* a je cenná už terminologicky, neboť přispívá k vymezení pojmu „katolická literatura“, jen zdánlivě jednoznačného. Literárněhistorickými metodami analyzuje „the traits Catholic literature attributed to itself as well as the traits contemporary critics attributed to it.“¹⁶ V návaznosti na to pak sumarizuje „all the specific traits and self-contradictions that were central to the debate about the Slovak Hungarian and Catholic literature of his era, can be found in László Mécs’s conception of poetry.“¹⁷ Na tu se monografie soustřeďuje a dospívá k názoru (na základě přehledu diskusí a pokusů definovat katolickou literaturu dvacátých a třicátých let), že neexistují žádné významné rozdíly mezi názory různých maďarských autorů. Literární dílo bylo hodnoceno jako katolické, pokud mělo náboženský charakter, vlastenecký ráz a jeho tvůrce byl traktován jako morálně neposkvřený. Pojem se také užíval jako synonymum pro práci básníků – katolických kněží. Většina těchto děl má určitá specifika, která chybí v dílech jiných světských (laických) autorů). Bylo by jistě zajímavé rozšířit definici o pohledy těch, kteří se dívají na katolickou literaturu zvnějšku, nemluvě o vyhraněných ateistech – jejich „hetero-images“ by byly jistě odlišné.

Recenzovaná monografie může být užitečnou pomůckou nejen badatelům, knihovnám a archivům, v neposední řadě i studentům zemí V4. Je psána odborným, relativně jednoduchým, ale nikoli primitivním výkladovým stylem, přístupná bude i poučeným laikům. Také ji uzavírá rozsáhlá Biography¹⁸ a Jmenný rejstřík, v němž však postrádáme některá badatelská jména v textu často citovaná, např. Miloše Zelenku.

14 Tamtéž, s. 57.

15 Tamtéž, s. 42.

16 Tamtéž, s. 67.

17 Tamtéž, s. 80.

18 Tamtéž, s. 97 a n.

Závěrem nelze nekonstatovat, že v procesu estetického hodnocení díla hraje opozice „novost“ versus „stereotypnost“ velkou roli, což se týká i noetické hodnoty artefaktu: je-li dílo hodnoceno jako poznání (autora i čtenáře) svého druhu, potom míra stereotypnosti tematizovaného vědomí (věděni) je jakýmsi indikátorem vnější originality slovesného artefaktu, samostatnosti přístupu tvůrce jeho odvahy prolamovat ideologická omezení „common sense“ (ponecháváme stranou stereotypy vlastní danému žánru a vyplývající z jemu vlastní struktury). Komparativní imagologie také přesahuje hranice umělecké literatury, což jistě není na škodu – zvláště když se literární dílo vnímá jako médium *sui generis*. Předmětem jejího bádání však mohou být, a nejednou také úspěšně jsou, textové a audiovizuální artefakty i žurnalistická a další média s informativní, přesvědčovací a zábavnou funkcí. Patrně nejdělejší materiál pro „čistě“ imagologický výzkum nabízí – vedle literatury s oslabenou estetickou funkcí – také reklama nebo propagační (propagandistické) slogany, plakáty, spoty, tendenční reportáže apod. Obraz „*which acquires the nature of stereotypes, myths, prejudices and clichés that do not directly reflect reality, but are rather expressions of power in intellectual discourses of various ethnic and social groups [...]*“ je zde snad zřetelnější než v esteticky příznakové (a navíc hodnotné) umělecké beletrii. To dokládají i analýzy některých tendenčních básní slovenské katolické moderny.

I proto je možné polemicky konstatovat jeden paradox – jednoznačné a nejvíce přesvědčivé závěry přináší monografie tam, kde se jako „zašité nůžky“ (Ivo Pospíšil) prosazují hodnoty stojící vlastně „mimo“ imagologické studium, které zakládají aktuálně pocítovanou identitu národní literatury a kritérium hodnoty umělecké slovesnosti jako formy přesahu, čehosi překračujícího hranice konvence, etnického a jiného stereotypu, klíše.

Alexej Mikulášek

Literatura:

- BÁRCZI, Z. – GALLIK, J. – HLAVINOVÁ TEKELIOVÁ, D. – TKÁČ-ZABÁKOVÁ, L.: *Spiritual-Religious Literature Through the Lens of Comparative Imagology*. Brno: Masaryk University Press, 2020, 112 str. ISBN 978-80-210-9765-0.
- MIKULÁŠEK, A.: *K výzkumu etnických stereotypů ve střední Evropě*. Opera Slavica, 2020, č. 3, s. 68–74.

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.